

ZAPISI

O NEMCIH PRI NAS PO LETU 1918

V reviji Svobodna misel (št. 14, 24. 7. 1992) je mag. Marjan Žnidarič objavil članek z naslovom »Nemci na slovenskem Štajerskem v zrcalu zgodovine«. Od tam navajam naslednji odstavek: »Nemška nacionalna agresivnost, skoraj lahko rečemo večvednostni kompleks, pa je ves čas temeljila na njihovi gospodarski moči, ki po prvi svetovni vojni ni bila zmanjšana premo sorazmerno s številom pripadnikov nemške manjšine. Prej nasprotno, večina velikih trgovcev, industrijcev in tudi obrtnikov iz obdobja stare Avstrije je ostala, v 20. letih pa se je z naglo industrializacijo (zlasti Maribora) delež nemškega industrijskega kapitala na slovenskem Štajerskem celo povečal.«

Verjamem, da je avtor dobro preštudiral dejstva, preden je prišel do teh ugotovitev. Glede Maribora se mora človek samo spomniti velikih tekstilnih tovarn v nemških rokah. In gotovo drži tudi tisto o nesorazmerno veliki gospodarski moči »naših« Nemcev. Tu se te ugotovitve stikajo z neko mojo mislijo, ki se mi je večkrat oglašala: mikalo me je, da bi s podobnega vidika popisal gospodarske razmere in sestavo prebivalstva, kolikor se tega pač spominjam, v prvih desetletjih po 1. svetovni vojni v Slovenj Gradcu, mestu, ki leži na robu med Koroško in Štajersko. Če pravim spominjam, moram seveda pojasniti, da so to spomini iz mojih otroških in mladostniških let, od leta 1920 (ali rajši nekaj let pozneje, saj sem bil rojen leta 1917) do leta 1936, ko sem mesto zapustil. To bodo torej zelo subjektivni spomini, podani iz posebne perspektive, vsebovali pa bodo, mislim, vendarle dovolj dejstev, ki omogočajo ustvaritev vsaj delno objektivne podobe.

Mesto je bilo tedaj majhno, 1186 prebivalcev leta 1910, 1311 leta 1931. Spričo svoje majhnosti je bilo tudi zelo pregledno, poznal si lahko velik del prebivalcev ali vsaj vedel zanje. Tovarn je bilo tedaj komaj kaj, gospodarska moč se je kazala bolj v gostinskih in podobnih lokalih, pri obrtnikih in trgovcih. Bila sta dva hotela, oba trdno v nemških rokah; lastnika sta sicer znala tudi slovensko, a le redkokdaj si slišal kako slovensko besedo od njiju. Eden izmed njiju je bil tudi lastnik edine slovenjgraške kavarne. Gostiln je bilo več in so bile povečini slovenske, ena izrazito nemška, ena pa nekako mešana (zaradi ženitve). Podobno je bilo z mesnicami, vsaj dve sta bili čvrsto nemški. Zanimivo je bilo s pekarnami: bile so tri, dve sta imeli v rokah nemški družini, tretja pa je bila slovenska, a so se lastniki spet in spet menjavali, ker nobeden ni vzdržal konkurence onih dveh. Seveda so nemški lastniki govorili s slovenskimi strankami slovensko, a vedno si jih lahko tudi slišal, kako se med sabo pogovarjajo nemško. Za čudo pa so bile špecerijske in manufakturne trgovine v slovenskih rokah. Edina nemška je šla v stečaj in jo je prevzel Slovenec, in enako se je zgodilo z edino papirnico in knjigarno (knjig ni imela skoraj nič, spominjam se edinole cenenih izdaj založnika Turka s pisanimi naslovnici in z naslovi Rinaldo Rinaldini ipd.).

Prej sem omenil tovarne, najbolj uspešna je bila morda tovarna meril, ki je bila v rokah slovenskega lastnika. Bolj na mestnem robu je bila tovarna kos, katere lastnik je bil trd Nemec. V mestu so bili še ostanki nekdanje tovarne usnja, ki pa ni več delovala, mislim, lastnik pa je bil Woschnagg, sorodnik šoštanjanskega tovarnarja z istim imenom, kajpada Nemec.

Kaj pa obrtniki? Mislim, da so bili po narodnosti precej mešani, a nemalo je bilo vmes Nemcev. Edino (veliko) lončarstvo je imela nemška družina s številnimi otroki, en sin je hodil sicer v slovenske šole vse do univerze, vendar je menda padel kot pripadnik SS na ruski fronti. Izmed dveh usnjarjev, ki se ju spominjam, je bil eden Slovenec in mu je šlo slabo. Drugi je bil Nemec, njegovi otroci so hodili seveda z nami v slovenske šole, a če sem prišel k njim, so njihovi starši govorili samo nemško z njimi, z menoj pa sploh ne. Prav enako je bilo v družini enega redkih ključavničarjev v mestu, občevalni jezik je bil med njimi nemški, čeprav je bil njihov priimek čisto očitno iz slovenskega. Krojači in čevljarji so bili, kolikor se lahko spominim, pretežno Slovenci; enemu izmed čevljarjev, ki je bil Nemec, sta se sinova čisto poslovenila. V mestu je bila tedaj, kakor se danes čudno sliši, tudi še kovačija, tudi tu je bil lastnik Nemec.

Gotovo sem še kaj pozabil, mislim pa, da se že iz naštetega vidi, da so imeli Nemci, kolikor jih je ostalo v mestu, v rokah še precej gospodarske moči. Bilo je tudi še dosti nemških družin, ki niso pripadale nobenemu izmed navedenih poklicev, in tudi ne bi znal povedati, od česa so živele. Njihov občevalni jezik pa je bil v zasebnem življenju nemški, in tudi družile so se bolj med seboj kakor z drugimi meščani. V svojih mladostniških letih, recimo po letu 1928, sem prihajal na razne načine v stik z njimi in spoznaval njihove posebnosti. Bilo je nekaj oseb, ki so bile v njihovem sorodstvu nekako osamljene, recimo neporočene tete ali še starejši sorodniki. Ti ljudje sploh niso govorili slovensko, če si jih hotel kaj vprašati ali se pogovarjati z njimi, si moral zbrati svoje znanje nemških besed (ki je bilo navadno bolj borno). V neki dovolj veliki hiši z velikim vrtom sta živeli dve postarani sestri, h katerima sem moral nositi najemnino za naše stanovanje (za pra-

vega lastnika, ki ga ni bilo v mestu). Ena izmed njiju po mojem ni znala niti besede slovensko, če sem po naključju naletel nanjo, je vedno poklicala sestro, ta je znala vsaj nekaj slovenskih drobcev. Tudi eden izmed hotelirjev je imel staro teto, ki ni znala nič slovensko. Stikov s slovenskimi oblastmi taki ljudje očitno niso imeli, ali pa so jih zanje opravljali drugi.

Mislím, da je po povedanem mogoče reči, da so Nemci, ki so po koncu 1. svetovne vojne ostali v malem podeželskem mestu, ohranili dovolj gospodarske moči, da so mogli živeti precej sami zase, s slovenskim prebivalstvom pa so imeli le toliko stikov, kolikor je bilo nujno potrebno. Znanje slovenščine jim – vsaj nekaterim – ni bilo potrebno, lahko so prebili tudi brez nje. Kakih posebnih nasprotij ali celo sporov med narodnima skupnostma vendarle ni bilo čutiti, obe sta sprejemali dejanske razmere kot nekaj danega, česar ni bilo treba spreminjati. Starejši rod je bil takega stanja navajen še iz stare Avstrije. Mlajši rod bi bil lahko drugačen, vsaj slovenski. Da ni bilo tako, je bila v veliki meri zasluga šole (Slovenj Gradec je imel ljudsko in meščansko šolo), ker v njej ni bilo (slovenske) narodne vzgoje. Tudi če je bila kake čase na oblasti v Sloveniji katoliška stran – ki je bila zavezana slovenstvu – se to v šoli ni poznalo, zakaj učiteljstvo je bilo (vsaj tam) pretežno liberalno, to pa pomeni tudi jugoslovansko usmerjeno. Naši učitelji so nas (kolikor sploh) vzgajali v jugoslovanskem duhu, nas vabili k vpisu v Sokola ipd. Tako se moja slovenska zavest ni zbudila v šoli, temveč ob branju slovenskega leposlovja, posebno del Ivana Cankarja. Kdor pa se za leposlovje ni zanimal, je navadno ostal narodno mlačen. S tem bi se dalo nekoliko pojasniti, zakaj v tistem času ni bilo kakih večjih narodnostnih sporov. Jugoslovanska zavest je bila le nekaj površinskega, slovenska pa je bila šibka. Razmere so se spremenile in zaostriale šele zadnja leta pred drugo svetovno vojno, tedaj pa mene ni bilo več v Slovenj Gradcu.

Janez Gradišnik

KRONIKA

Časopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije že vse od leta 1953 izdaja svoje glasilo – »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajevné zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinopisje.

»Kroniko« lahko naročite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I. Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

- Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani.
- Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani.
- Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani.
- Sergij Vilfan – Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE (1958), 128 strani.
- Peter Vodopivec, LUKA KNAFELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani.